

Observationer i pædagogiske læringsmiljøer

Af: Tine Basse Fisker, ph.d. pæd. psyk, psykoterapeut

Denne artikel er en sammenfatning af pointer fra oplægget: "Fagprofessionel vurdering på baggrund af systematisk indsamling og analyse af logopædiske data fra egne og andres observationer" på Vingsted konferencen 2021. Der er tale om opridsning af hovedpointerne og for uddybning henvises til litteraturlisten.

"Tale-hørekonsulent kan hjælpe os med meget mere end bare børnenes sprog". Sådan sagde Sonja, som er pædagog i Tumlingehøjens integrerede vuggestue og børnehave. Hun er langt fra den eneste, der i årenes løb har peget på tale-hørekonsulenten (eller logopæd'er med lignende titler), når jeg har spurgt personalet i dagtilbud, hvor de får sparring fra på den pædagogiske opgave. Derfor har jeg i dette oplæg – og i denne artikel, valgt at brede blikket ud fra observationer af logopædiske data, til observationer i den pædagogiske praksis i bredere forstand.

Blikket udefra

I alle pædagogiske sammenhænge er det hjælpsomt for praksisudviklingen ind imellem at få et blik udefra. Uanset hvor dygtige, engagerede og empatiske personalet i et dagtilbud er, og uanset hvor meget pædagogik af høj kvalitet de arbejder med på daglig basis, vil der altid opstå nye situationer med nye børn, hvor rammerne og det pædagogiske personales kompetencer og kreativitet bliver udfordret på nye måder med nye børn. I en meget travl hverdag med rigtig mange små og lidt større børn, som har brug for opmærksomhed, omsorg og hænder, vil der altid være ting – det vil sige situationer, relationer og måske behov, som går under radaren. Noget som ikke bliver observeret og handlet på – indtil nogen får blik for det. Ofte er man som den "nogen", der kommer ind i huset udefra, i stand til at få øje på noget, som personalet i dagtilbuddet kan have overset eller ikke har bemærket endnu.

Observationer fra det almene til det specialpædagogiske – og tilbage igen

Denne hjælp til at få øje på noget, som kan gå under radaren i den daglige pædagogiske praksis, kan være særlig værdifuld, når den kommer fra nogen, som færdes på tværs af forskellige dagtilbud. Den mulighed for at sammenligne og trække på erfaring på tværs af pædagogisk kontekst, ledelsesfacon, medarbejderkultur og andet, er særlig for den type konsulenter, som netop logopæder ofte er. Desuden har denne faggruppe sin gang på tværs af almenpædagogiske og specialpædagogiske sammenhænge, og lige præcis i denne tværgående funktion kan der ligge guld gemt for den pædagogiske praksisudvikling – både for den almene som den specialpædagogiske praksis, som kan have brug for gensidigt at inspirere hinanden.

Når man skal "få øje på noget", er det klart at observationer er det primære arbejdsredskab. Naturligvis kan samtaler, test m.m. også give vigtig information, men med observationerne har man for alvor mulighed for at få nytte af både erfaringer og sammenligning på tværs, samt kvalitativt at gå i dybden i den konkrete kontekst.

Observationer - hvordan?

Når man laver observationer, er der nogle overvejelser og arbejdsspørgsmål, som det er nyttigt at stille sig selv på forhånd, så man er så godt forberedt som muligt. Nogle af de indledende arbejdsspørgsmål, man må stille sig, kan fx være:

- Hvilken opgave er jeg blevet bedt om at løse?
- Hvem har "tilkaldt" mig?
- Hvad vil de have mig til at kikke efter?
- Hvad er mit mandat? – må jeg observere noget andet og/eller mere end det jeg er blevet bedt om?
- Skal det afklares på forhånd? – i så fald med hvem?

Desuden må man overveje fordele og ulemper ved forskellige observatørpositioner eller akser¹

- Fuldt deltagende / passivt deltagende (se Pedersen, Klitmøller & Nielsen 2012, Sunesen 2020, Tanggaard 2012)
 - o At være fuldt deltagende i en given pædagogisk praksis, giver mulighed for at opleve den indefra, med alle sanser og fornemmelser for travlhed, rutiner, fællesskaber og relationer. Men samtidig øger det risikoen for, at man kommer til at "go native" (som det kaldes i antropologisk forskning) – at man identificerer sig så meget med deltagerne, at man lader dem definere, hvad der betragtes som vigtigt. Man kan så at sige blive smittet af de forhåndsforståelser af problematikker, årsagsforklaringer og fortællinger, som findes i praksis.
 - o Med en ikke-deltagende position kan man ofte få øje på noget, som deltagerne ikke selv ser. Man skal imidlertid være varsom med at antage, at man kan være "fluen på væggen". Man kan aldrig ikke-være-der og dermed vil man altid påvirke de børn og voksne, som man observerer.
- Synlig/skjult (se Sunesen 2020 og Szulevicz 2012)
 - o Man kan være fuldt synlig som observatør ved for både børn og voksne at fortælle, hvad man er der for, og tydeligt være til stede. Eller man kan trække sig så meget som muligt og fx lade et videokamera være det observerende øje. Med den fuldt synlige tilstedeværelse risikerer man at påvirke den sammenhæng, man gerne vil observere.
 - o Selv hvis man forsøger at være så skjult til stede, at man benytter et videokamera, vil selve kameraets tilstedeværelse ændre noget i situationen. Desuden må man være opmærksom på, at man kan gå glip af værdifuld information, om noget, som foregår lige udenfor kameraets synsvinkel. Der er med andre ord igen tale om et valg med fordele og ulemper.
- Struktureret/ustruktureret (se Sunesen 2020)
 - o Med en struktureret observation har man på forhånd gjort sig klart, hvad man vil fokusere på. Det kan naturligvis være Viktors pragmatiske sprogbrug eller den pædagogiske praksis, som Viktor indgår i, men det kan også være et bredere fokus på en hel børnegruppe eller særlige situationer. Fordelen ved en struktureret tilgang er, at man fokuserer på en specifik situation eller problematik, og kan hente righoldig information i løbet af kort tid.
 - o En ustruktureret tilgang vil være kendetegnet af, at man åbent og med alle sanser går ind til observationerne, uden på forhånd at have fastlagt et fokus. Hermed åbner der sig mulighed for overraskelser og uventede erfaringer, men denne metode kan også give overvældende mange informationer, som kan være vanskelige at sortere i efterfølgende.

¹ Følgende inddeling er hentet fra Sunesen 2020 – se denne for uddybning, men de enkelte elementer er beskrevet mange andre steder. Se referencerne.

- Mikro-makro (se Fisker 2020, Sunesen 2020, Andersen 2006, Højholt & Kousholt 2012)
 - o Aksen fra mikro til makro er særlig interessant, fordi vi her må gøre os overvejelser om, hvor vi skal rette blikket hen, når vi giver os i kast med at observere. Denne akse fortjener sit eget afsnit:

Fra Mikro til Makro

Denne akse handler om hvorvidt vi observerer på det enkelte barn, på et børnefællesskab eller på den pædagogiske kontekst. Dette er vigtigt, hvis observationerne skal bruges til at give sparring og faglig vejledning ind i de inkluderende pædagogiske læringsmiljøer, fordi vi i den sammenhæng aldrig kan se det individuelle barn isoleret. Her må vi altid gøre os umage med at få øje på den sammenhæng, de fællesskaber og den pædagogiske kontekst, som barnet indgår i.

- Mikro: det individuelle barn. Når vi har blikket rettet mod barnet, vil vi foretage observationer af alt det, som er iboende barnet, og som kommer til udtryk som personlige egenskaber og færdigheder. Sproget ligger naturligvis først for i denne sammenhæng. Hertil kommer adfærd, kognitivt niveau, udviklingsalder, humør, trivsel, personlighed m.m. Når vi har blikket rettet mod det individuelle barn, som eventuelt er i vanskeligheder, kan der desuden komme test af forskellig art på bordet, som også fokuserer på barnets niveau på forskellige parametre.
- Fra mikro til makro: børnefællesskaberne. Når man bevæger sig ud af mikro-makro-aksen, vil næste observationsradius være børnefællesskaberne og de deltagelsesmuligheder, som er til stede. Her er nogle af nøgleaspekterne at observere fx venskaber, positioner, grupperinger og hierarkier, relationer og alliancer, mobning og sociale eksklusionsmekanismer (fx social eksklusionsangst), stemning, tillid og tryghed i børnegruppen samt den generelle sprogbrug og sprogtone blandt børnene.
- Makro: den pædagogiske praksis. Den pædagogiske praksis består naturligvis af flere forskellige parametre, som det er relevant at rette blikket imod:
 - o Fysisk kontekst: de fysiske rammer (inde som ude) spiller en stor og ofte overset rolle i den pædagogiske praksis og i det enkelte barns deltagelsesmuligheder. De steder man må være nysgerrig, er fx i forhold til lyd, lys, luft og lugt, der alle som sansemæssige betingelser sætter en ramme for børnelivet. Det samme gør indretningen af bygningen, placering af borde, stole, ganglinjer, garderobe, stille zoner, lege zoner og vilde zoner.
 - o Organisering: denne parameter handler både om traditioner og ledelsen af det pædagogiske arbejde. I forskellige dagtilbud, er der forskellige traditioner for, hvordan man modtager børnene, hvordan man arbejder med sammen om det pædagogiske arbejde, hvordan rollerne blandt personalet fordeler sig, fx helt konkret: hvor er de voksne placeret i huset? Hvordan fordeler de sig og hvilke opgaver varetager de?
 - o Pædagogisk praksis: I dag skal alle dagtilbud forholde sig til Den Styrkede Pædagogiske Læreplan i det daglige arbejde. Observationer kan naturligvis tage udgangspunkt i dette fokus, men der kan også fokuseres på pædagogiske elementer, som fx skældud og anerkendelse, struktur og tydelighed i dagligdagen, børnesynet blandt personalet eller mellemrumspædagogik – altså om man benytter rutiner og overgange mellem aktiviteter, som pædagogiske mulighedsrum.
 - o Relationer og arbejdsmiljø: Både relationer mellem børn, mellem børn og voksne, mellem voksne og forældre, internt mellem de voksne – samt mellem de voksne og ledelsen, har betydning for børns trivsel og kan være genstand for observationer, som er frugtbare for den pædagogiske praksisudvikling. Tæt flettet ind i disse relationelle forhold er det sprog,

som benyttes af de voksne om børnene (og om forældrene og om hinanden, for den sags skyld). Vi ved, at når de voksne benytter sig af negative eller belastende kategorier og metaforer i omtalen (mundtligt som skriftligt) af børnene, har det betydning – ikke blot for børnenes identitetsproces, men også for de pædagogiske handlemuligheder, som personalet har og giver hinanden. Da logopæd'er jo er særligt skarpe på sproglige iagttagelser, har de på dette felt en helt særlig mulighed for at tilbyde spændende observationer og tilbagemeldinger herpå.

Der er mange udviklende muligheder i det observerende arbejde og de refleksioner og pædagogiske diskussioner, de kan give anledning til. Den særlige adgang og position, som logopæd'er har i mange dagtilbud, giver særligt gode muligheder for at bidrage konstruktivt og udviklende med blikke ind i den konkrete hverdag i det enkelte dagtilbud.

Da denne artikel er en kort opsummering af et længere oplæg, henvises til yderligere læsning i nedenstående litteratur.

Litteratur:

Andersen, P. (2006) Observationer i institutions- og klasserumsforskning. I: Jensen, T. & Christensen, G. (red): *Psykologiske og pædagogiske metoder. Kvalitative og kvantitative forskningsmetoder i praksis*. Roskilde Universitetsforlag

Bistrup H. (2002) *Pædagogisk observation af børn i daginstitutioner*. Frydenlund

Fisker, T. B. (2020) Sprogblomster og tanketorsk. In: *Skolestart*, #3, 2020

Fisker, T. B. (2020) At se eller ikke at se – venskabskanaler i et mikro-makroperspektiv. I *Apropos* #1 (kan downloades her: <https://www.bassefisker.dk/laeringsmiljoe-boeger-og-artikler/>)

Fisker, T. B. & Hygum, L. (2019) *Tag mig med. Social udvikling i børnehøjde*. Dafolo

Fisker, T. B. (2014) *Den sårbare inklusion- diagnoser og fællesskabende didaktik i dagtilbud*. Dafolo

Højholt, C. & Kousholt, D. (2012) Om at observere fællesskaber. I: Pedersen, M., Klitmøller, J. & Nielsen K. (red): *Deltagerobservation. En metode til undersøgelse af psykologiske fænomener*. Hans Reitzels Forlag.

Pedersen, M., Klitmøller, J. & Nielsen, K. (2012) En rehabilitering af deltagerobservation i psykologien. I: Pedersen, M., Klitmøller, J. & Nielsen K. (red): *Deltagerobservation. En metode til undersøgelse af psykologiske fænomener*. Hans Reitzels Forlag.

Szulevicz, T. (2012) Videoobservation som privilegeret dokumentation af hverdagspraksis. I: Pedersen, M., Klitmøller, J. & Nielsen K. (red): *Deltagerobservation. En metode til undersøgelse af psykologiske fænomener*. Hans Reitzels Forlag.

Sunesen, M. S. K. (2020) *Sådan laver du undersøgelser*. Hans Reitzels Forlag

Tanggaard, L. (2012) Validitet i forbindelse med deltagerobservationer. I: Pedersen, M., Klitmøller, J. & Nielsen K. (red): *Deltagerobservation. En metode til undersøgelse af psykologiske fænomener*. Hans Reitzels Forlag.

